

СЕКЦІЯ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 364-57:615.015.6

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-92-13>**СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
СПІВЗАЛЕЖНИХ СІМЕЙ В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ
ДЛЯ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ**

Оберемок Анна Миколаївна,
аспірантка кафедри соціальної роботи
*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*
oberemokanna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3718-2659

Мета. Стаття присвячена обґрунтуванню системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб. Розкрито теоретичні основи для розробки досліджуваної системи, подано визначення системи, розкрито її компоненти. Під системою соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб розуміємо множину взаємопов'язаних та взаємодетермінованих компонентів, об'єднаних метою подолання складних життєвих обставин у вигляді співзалежності і наркозалежності з подальшим навчанням ефективної взаємодії у сімейному і соціальному середовищі.

Методи. На основі теоретичного аналізу були обґрунтовані компоненти соціально-педагогічної системи.

Результати. Принципами соціально-педагогічної системи вважаємо принцип добровільності та прийняття допомоги, конфіденційності, самопомоги, взаємодії індивідуального та диференційованого підходу, врахування сильних сторін, гуманізму та толерантності.

Змістовий компонент розкрито через такі складники роботи: 1) із співзалежними окремо; 2) з наркозалежними дітьми окремо; 3) разом як із співзалежними, так і з наркозалежними. Така робота також відбувається як у середовищі реабілітаційного центру, так і поза його межами.

Технологічний компонент досліджуваної системи поєднує форми (тренінг, флешмоб, круглий стіл), методи (групові, рівний-рівному, самопомоги), етапи (діагностичний, етап реалізації діяльності, корекційний, підсумковий) і засоби (інформаційно-комунікаційні, навчально-методичні, матеріальні).

Суб'єкт-об'єктним компонентом визначено, що суб'єктом соціально-педагогічного супроводу у середовищі реабілітаційного центру є соціальний педагог та міждисциплінарна команда фахівців, поза середовищем центру – соціальні осередки і соціальні служби. Об'єктами є співзалежні і наркозалежні, мікро- і макросередовище їх взаємодії.

Середовищний компонент складається з таких елементів, як середовище реабілітаційного центру, соціальне середовище, внутрішньосімейне середовище.

Результати. Компонентами соціально-педагогічної системи визначено цільовий (мета, принципи, результат), змістовий (зміст, напрями діяльності), технологічний (форми й методи, засоби, етапи), суб'єкт-об'єктний (суб'єкт, об'єкт) та інноваційний – середовищний (середовище партнерської взаємодії).

Ключові слова: система, педагогічна система, соціально-педагогічний супровід, соціальне середовище, реабілітаційні центри, наркозалежні, співзалежні, компоненти системи.

**THE SYSTEM OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CO-DEPENDENT
FAMILIES IN TERMS OF REHABILITATION CENTERS FOR DRUG ADDICTS**

Oberemok Anna Mykolaivna,
Postgraduate Student at the Department of Social Work
Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy of the Kharkiv Regional Council
oberemokanna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3718-2659

Purpose. The article is devoted to the system of social and pedagogical support of co-dependent families in terms of rehabilitation centres for drug addicts.

The theoretical basis for the development of the studied system are described, the designation of the system and its components are presented.

Methods. On the basis of the theoretical analysis of scientific researches it is proved social and pedagogical system's components.

Results. The components of the socio-pedagogical system are the target, content, technological, subject-object and environmental. The principles of the socio-pedagogical system are the principle of voluntariness and acceptance of assistance, confidentiality, self-help, interaction of individual and differentiated approach, consideration strengths, humanism and tolerance. The content component is through the following components of work: 1) with co-dependent separately; 2) with drug-addicted children separately; 3) together with both co-dependent and drug addicts.

Such work also takes place both in rehabilitation centre environment and outside it.

The subject of social and pedagogical support in rehabilitation centre environment are a social educator and an interdisciplinary team of specialists, outside the centre – social groups and social services is defined by the subject-object component. The objects are co-dependent and drug addicts, micro and macro environment of their interaction.

The environmental component consists of such elements: the environment of the rehabilitation centre, socio environment, interfamily environment.

Conclusion. The technological component of the studied system combines forms (training, flash mob, round table), methods (group, peer-to-peer, self-help), stages (diagnostic, stage of implementation, correctional, final) and means (information and communication, educational and methodical, material).

Key words: *system, socio-pedagogical system, socio-pedagogical support, drug addicts, co-dependent, system's components.*

Вступ

Наукове обґрунтування системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб саме в рамках системного підходу є актуальним соціально-педагогічним дослідженням, оскільки вивчення науково-теоретичних основ роботи зі здійснення соціально-педагогічного супроводу співзалежних спрямоване у соціальному контексті на подолання складних життєвих обставин таких родин, гармонізацію сімейних стосунків.

Теоретичне значення дослідження полягає у створенні моделі системи з можливістю подальшої оцінки її цілісності, визначення структурних компонентів системи, виявлення зв'язку між ними, а також описанням функціональних можливостей як системи загалом, так і кожного конкретного компонента зокрема.

Метою статті є теоретичне обґрунтування системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб, розкриття змісту кожного компонента.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Аналіз публікацій останнього десятиріччя показав, що проблему системної соціально-педагогічної роботи з різними проблемними категоріями осіб, зокрема наркозалежними та співзалежними, досліджують учені в межах соціально-педагогічної науки та практики. Серед таких робіт найбільш дотична до розроблюваної тематики докторська дисертація Ю. Чернецької «Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів», предметом дослідження якої стала система соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації нарко-

залежних в умовах реабілітаційних центрів (Чернецька, 2016), докторське дослідження О. Караман «Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України», яка розробила і впровадила теоретичні та методичні засади системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України (Караман, 2013). Серед кандидатських дисертацій слід відзначити дослідження Л. Мезенцевої, предметом уваги якої стала модель соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю (Мезенцева, 2014), А. Тадаєвої, яка досліджувала систему соціально-педагогічного супроводу медіа-соціалізації молодших школярів у сучасному інформаційному просторі (Тадаєва, 2016).

Ці та інші дослідження становлять джерельну базу для реалізації таких дослідницьких завдань, як: 1) теоретичний аналіз схожих за суттю та змістом соціально-педагогічних систем; 2) порівняння, узагальнення та конкретизація змісту досліджуваних систем з метою визначення компонентів власної соціально-педагогічної системи; 3) моделювання та опис системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб.

2. Методологія та методи

Звернемося до теоретичного аналізу наукових досліджень для можливості обґрунтування системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб, а також з'ясування змісту компонентів соціально-педагогічної системи.

3. Результати та дискусії

Відзначимо, що науковий термін «система», що використовується різними

галуззями науки і техніки як наукова дефініція, і це дозволяє аналізувати наукові об'єкти як системи, нараховує понад сто років. Поступово наукові системні знання розвинулися і в межах гуманітарних наук. Об'єктом нашого дослідження є, власне, родина наркозалежного (батьки, діти, соціум, умови соціалізації) як система, а отже, таку систему можна віднести до систем змішаного типу – соціально-педагогічної, де умовно можна виокремити і педагогічний, і соціальний складники.

З огляду на ці складники, бачимо, що системні явища, до яких відносимо і соціально-педагогічний супровід, занадто складні і потребують застосування системного підходу з точки зору педагогіки, соціальної педагогіки, а також якоюсь мірою і соціальної роботи.

Основними ознаками системи є інтегративне поєднання і взаємозумовленість елементів, які забезпечують їй виокремлення із простої суми характеристик, притаманних її множині. Отже, слід зрозуміти, з яких елементів складається система, тобто, яку має структуру, будову. З цією метою скористаймося науковим доробком Н. Кузьміної (Кузьміна, 1980), за яким педагогічна система – множина структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих меті виховання, освіти і навчання. Структура розглядається як основні базові характеристики системи, а функції зумовлюють основні базові зв'язки компонентів системи, що виникають у процесі взаємодії і діяльності.

Важливими показниками системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб є її ознаки. Спираючись на соціально-педагогічне дослідження Ю. Чернецької, визначимо такі ознаки соціально-педагогічної системи, що будуть покладені в основу власного дослідження (Чернецька, 2016: 240–242), як: цілісність, емерджентність, структурність, ієрархічність, інформаційність, відкритість, рівновага, стійкість, динамічність, концептуальність.

Отже, ми наблизилися до розгляду соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб як системи, суть якої розуміємо як множину взаємопов'язаних та взаємодетермінованих компонентів, об'єднаних метою подолання складних життєвих обставин з вигляді співзалежності і наркозалежності з подальшим навчанням ефективною взаємодією у сімейному і соціальному середовищі.

Компонентами соціально-педагогічної системи визначено цільовий, змістовий,

технологічний, суб'єкт-об'єктний та інноваційний – середовищний (середовище партнерської взаємодії).

Охарактеризуємо кожний компонент окремо, починаючи з цільового. Як відомо, мета соціального супроводу формує бажаний результат, ідеальний варіант розв'язання життєвої проблеми клієнта або сім'ї, досягнення якого забезпечується відповідними діями. На думку вчених (А. Капська, І. Пеша, 2012: 74), вибір мети впливає на вибір завдань, видів і послуг, які мають бути внесені до програми роботи.

Метою системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб є створення сприятливих умов для подолання складних життєвих обставин, викликаних співзалежністю та наркозалежністю, зниження рівня співзалежності, подолання наркозалежності та налагодження внутрішньосімейної взаємодії. Тож результатом вважаємо подолання родиною складних життєвих обставин, викликаних співзалежністю та наркозалежністю, зниження рівня співзалежності, подолання наркозалежності та сформовані навички внутрішньосімейної та соціальної взаємодії.

Цільовий компонент розкрито також через такі завдання, як: 1) соціальна підтримка співзалежних і наркозалежних, подолання причин виникнення співзалежності у батьків та наркозалежності у дітей через координацію та інтеграцію зусиль міждисциплінарної команди фахівців; 2) розвиток соціальних компетентностей щодо самостійного вирішення проблем родини, формування знань з психології і педагогіки партнерської взаємодії, просвіта батьків і дітей з питань профілактики негативних явищ у родині, формування навичок ефективної комунікації; 3) створення середовища партнерської взаємодії для активізації внутрішнього підтримуючого потенціалу родини.

Принципами соціально-педагогічної системи вважаємо принцип добровільності та прийняття допомоги, принцип конфіденційності, принцип самопомоги, принцип взаємодії, принцип індивідуального та диференційованого підходу, принцип врахування сильних сторін, принцип гуманізму та толерантності.

У процесі розробки *змістового* компонента ми виходили із суті феномена «співзалежність», особливостей співзалежних, які мають у своїй родині наркозалежного. У науковій літературі поняття «співзалежність» розуміється як специфічний хворобливий стан особистості, який характеризується наявністю комплексу

соціально-педагогічних та психолого-педагогічних проблем, а також низьким рівнем комунікативних навичок, відсутністю реального погляду на світ, низькою самооцінкою, підвищеною тривожністю (Whitfield, 1991; Mellody, 2005).

Особливостями змісту соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних є робота, що здійснюється: 1) зі співзалежними окремо; 2) з наркозалежними дітьми окремо; 3) разом як із співзалежними, так і з наркозалежними. А також відбувається як у середовищі реабілітаційного центру, так і поза середовищем реабілітаційного центру. Така варіативна стратегія спрямована на всебічне використання можливих ресурсів роботи для досягнення мети діяльності та носить інноваційний характер.

Технологічний компонент досліджуваної системи поєднує форми, методи, етапи і засоби. Найефективнішими з них вважаємо *форми* – тренінг, флешмоб, форум-театр, круглі столи, профілактичні заходи в навчальних закладах; *методи* – метод особистого прикладу реалізації соціально-позитивного досвіду підвищення підтримуючого потенціалу родини, рівний-рівному, метод самодопомоги; *етапами* слугують такі як: діагностика потреб та проблем родини і кожного члена родини окремо, організація і здійснення соціально-педагогічного супроводу, аналіз і корекція сформованих навичок поведінки і взаємодії співзалежних та наркозалежних, завершення соціально-педагогічного супроводу; *засобами* є інформаційно-комунікаційні, навчально-методичні, матеріальні.

Розглянувши *суб'єкт-об'єктний* компонент, відзначимо, що до суб'єктів надання послуг соціально-педагогічного супроводу у середовищі реабілітаційного центру відносимо соціального педагога як організатора соціально-педагогічного супроводу та міждисциплінарну команду фахівців, поза середовищем центру – соціальні осередки і соціальні служби. *Об'єктами* вважаємо співзалежних і наркозалежних осіб, мікро- і макросередовище їхньої взаємодії.

Середовищний компонент являє собою взаємодію всіх учасників досліджуваної системи, що має назву «середовище партнерської взаємодії співзалежних батьків та їх наркозалежних дітей» і складається з таких елементів, як середовище реабілітаційного центру, який є координуючим центром середовища партнерської взаємодії, соціального середовища (соціальні інституції, які об'єднані навколо досягнення мети та завдань соціально-педагогічного супроводу), внутрішньосімейного середо-

вища (родини як соціального інституту первинної соціалізації та ресоціалізації наркозалежних).

Висновки

Суттю системи соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб є те, що це множина взаємопов'язаних та взаємодетермінованих компонентів, об'єднаних метою подолання складних життєвих обставин у вигляді співзалежності і наркозалежності з подальшим навчанням ефективною взаємодією у сімейному та соціальному середовищі.

Компонентами соціально-педагогічної системи визначено *цільовий* (мета, принципи, результат), *змістовий* (зміст, напрями діяльності), *технологічний* (форми й методи, засоби, етапи), *суб'єкт-об'єктний* (суб'єкт, об'єкт) та *інноваційний* – *середовищний* (середовище партнерської взаємодії).

Перспективними напрямками дослідження стануть питання шляхів і способів практичної реалізації змодельованої системи в діяльності реабілітаційних центрів для наркозалежних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караман О.Л. Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Державний заклад «Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2013. 473 с.
2. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навчальний посібник. Київ, 2012. 232 с.
3. Кузьміна Н.В. Методы системного педагогического исследования : монография. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1980. 172 с.
4. Мезенцева Л.М. Соціально-педагогічна робота з опікунською сім'єю у загальноосвітній середній школі : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2014. 20 с.
5. Тадаєва А.В. Соціально-педагогічний супровід медіасоціалізації молодших школярів у сучасному інформаційному просторі : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2016. 23 с.
6. Чернецька Ю.І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Державний заклад «Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2016. 513 с.
7. Whitfield C. Co-dependence: Healing the Human Condition: the New Paradigm for Helping Professionals and People in Recovery. Deerfield Beach (Florida) 1991. 336 p.
8. Mellody P. Toksyczne związki. Warszawa. 2005. 25 p.

REFERENCES

1. Karaman, O.L. (2013). *Teoriia i metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnlitnymi zasudzhenyymi v penitentsiarnykh zakladakh Ukrainy [Theory and methods of socio-pedagogical work with juvenile convicts in penitentiary institution]*: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.05. Derzhavnyi zaklad "Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka". Luhansk, 2013. 473 s. [in Ukrainian].
2. Kapska, A.I., Piesha, I.V. (2012). *Sotsialnyi suprovid riznykh katehorii simei ta ditei [Social support of different categories of families]*: navch. posib. Kyiv. 2012. 232 s. [in Ukrainian].
3. Kuzmina, N.V. (1980). *Metody systemnoho pedahohycheskoho yssledovaniya [Methods of system pedagogical research]: monohrfyia*. Leninhrad: Yzd-vo LHU. 1980. 172 s. [in Russian].
4. Mezentseva, L.M. (2014). *Sotsialno-pedahohichna robota z opikunskoiu simieiu v zahalnoosvitnii serednii shkoli [Socio-pedagogical work with a foster family in a secondary school]*: avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.05. Uman, 2014. 20 s. [in Ukrainian].
5. Tadaieva, A.V. (2016). *Sotsialno-pedahohichnyi suprovid sotsializatsii molodshykh shkolariv v suchasnomu informatsiinomu prostori [Socio-pedagogical accompaniment of schoolchildren socialization in modern information field]*: avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.05. Luhansk, 2016. 23 s. [in Ukrainian].
6. Chernetska, Yu.I. (2016). *Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z resotsializatsii narkozaleznykh v umovakh rehabilitatsiinykh tsestriv [Theory and practice of social and pedagogical work of resocialization of drug addicts in conditions of rehabilitation centers]*: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.05. Derzhavnyi zaklad "Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka". Luhansk, 2016. 513 s. [in Ukrainian].
7. Whitfield, C. (1991). *Co-dependence: Healing the Human Condition: the New Paradigm for Helping Professionals and People in Recovery*. Deerfield Beach (Florida) 1991. 336 p. [in English].
8. Mellody, P. (2005). *Toksyczne związki [Toxic connection]*. Warszawa. 2005 s. 25 [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 16.12.2020.
The article was received 16 December 2020.